

Végezetül egy-két apróság. Jó, hogy – a lejegyzett beszélgetés résztvevőin kívül – rövid életrajz is olvasható a kötetben szereplő írások szerzőiről, az azonban kifogásolható, hogy nincs a könyvben névmutató. Megkönnyítette volna az olvasást, ha a lábjegyzetek – amelyekből egyes írásokban rengeteg van – nem a szövegek végére, hanem a lap aljára kerültek volna. Am mindent összevetve: fontos, érdekes, számos vonatkozásban megkerülhetetlen kiadványt ajánlhatok a múlt századi színház-történet és tágabban a 20. század politika- és kultúrtörténete iránt érdeklődők figyelmébe.

Standeisky Éva

Humor a röplapokon *

A forradalmi napok Balatonendréd nemzeti bizottságának tagját, Kovács G. Istvánt is meghílették. Ironikus sorai fél évszázad múltán egy dokumentumgyűjtemény címeként éledtek újjá: „*Megy a rendszer, jön a rendszer, majd megalandul az ember...*” Bizony, előfordul az ilyesmi – mondhatnánk egy vállrándítással, ha nem lenne az alcím, ami már jobban eligazít bennünket: *'56 röplaphumora*. Tehát végre egy kis vidámság, nevetés az évfordulós dömpingben? Nem egészen. A címlapválasztás – egy rajz, amelyen a palackból kiszabadult szellem (egy szovjet katona) fegyvert fog az őt kiszabadító emberkére (Kádár Jánosra?) – azt sugallja, hogy az összegyűjtött dokumentumok korántsem derűsek, a forradalom leverését követő dermedtség és félelem légköre nem kedvez a nevetésnek, esetleg a fekete humornak.

A forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából számos dokumentumközlés látott napvilágot. Ebben a sorban úttörő vállalkozásnak mondható a Napvilág Kiadó gondozásában megjelent kötet, amely a forradalom és szabadságharc sajátos emlékeinek bemutatására vállalkozott. Horváth Julianna a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár gyűjteményéből negyvenkét olyan röpiratot és aprónyomtatványt válogatott, amelyek a politikai humor eszközeivel írják le az ötven évvel ezelőtti eseményeket.

A szerkesztői bevezetőben – bírósági iratokból megismert esetek alapján – áttekintést kapunk a röplapok változatos előállítási módjairól és

* HORVÁTH Julianna (szerk.): *„Megy a rendszer, jön a rendszer, majd megalandul az ember...” '56 röplaphumora*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 112 p.

terjesztéséről. Papír, ceruza, esetleg írógép, indigó, továbbá ötlet és elszántság kellett hozzá. A házfalakra másolták, ragasztották, postán vagy személyesen terjesztették. És kik csinálták? Mindenki és bárki. Az illegálisba vonult szabadságharcos, a diák, az egyszerű hétköznapi ember, vagyis azok, akik még '56 végén is bíztak valamiben, hittek a forradalomban – vagy éppen a másik oldalról a kormány politikája mellett elkötelezett párttag. És ez a tevékenység bizony sokszor nem is volt veszélytelen vállalkozás. A begyűjtött vicceket, lefoglalt humoros röplapokat, följegyzéseket ugyanis – mint súlyosbító körülményt – előszere-ttel használták fel a forradalom leverését követő büntetőperekben. Például – tudjuk meg a kötetből – Roszner István hatvanéves rokkantnyugdíjast, aki a kórházban forradalmi naplóját és a *Magyar csecsemők* címet viselő rölapot kórházi ágya mellett, vagyis „bárki által hozzáférhető helyen” tartotta, három év börtönbüntetésre ítélték.

A tudományos munkát, a sajtó alá rendezést nyilvánvalóan nehezítette, hogy a rölapok készítőjét-készítőit, keletkezésük idejét, körülményeit nem, vagy csak néhány esetben lehetett azonosítani. Ebben közvetett segítséget nyújtottak a levéltárban őrzött bírósági iratokban található adatok, illetve maguk a rölapok, azok tartalma.

A dokumentumok nagy valószínűséggel 1956 júniusa és 1957 márciusa között születhettek, és a kötetben keletkezésük sorrendjében követik egymást. A könyv páratlan oldalain a rölapok faksimile formában, szemben, a bal oldalon szöveges formában jelennek meg. A szerkesztői magyarázat szerint a könnyebb olvashatóság érdekében gépelték le a szöveges részeket, bár ezt csupán egy-két, valóban nehezen olvasható rölap teszi szükségessé. Viszont érthetetlen, hogy nem egy esetben miért csak a dokumentum valamely kiragadott részét közölték gépelt formában, szinte pontosan azoknál, ahol a teljes eredeti dokumentum nehezen silabizálható ki. A páros oldal alján szerepel a pontos levéltári jelzet, az irrattani meghatározás, az őrzési hely, a rölapra utólag ráírt kézírásos megjegyzések, a szövegváltozatok lelőhelyei, s az első forrásközlés esetleges bibliográfiai adatai is. A feldolgozás egzaktságához viszont feltétlenül közölni kellett volna a rölapok eredeti méretét is. A rölapok tartalmát, keletkezését, utóéletét magyarázó kommentárok szintén ezen az oldalon találhatóak. A rölapok számtalan utalása, részlete lehet értelmezhetetlen a forradalom után született nemzedékek számára, így a magyarázatokra szükség van, ám sok esetben érthetetlen, miért épp arra a részletre esett a szerkesztői választás, és miért nem másra, többre. Természetesen mindent nem lehet elmondani ezekben a jegyzetekben az ötven évvel ezelőtt történekről, de nehezen védhető, hogy például a feltehetően a Pécsi Or-

vostudományi Egyetem hallgatói által fogalmazott *Műsoros esttel* kapcsolatban miért csupán a mecseki láthatatlanokról szól a kommentár, és miért nem inkább a szöveg más utalásait értelmezi? Vagy *Az évad új bohóca*, azaz Kádár János nevében írt versike esetében miért csak a decemberi nőtüntetést kell megvilágítani és azt például már nem, hogy a szovjet hatóságok diákokat is deportáltak a Szovjetunióba?

Nézzünk most néhány dokumentumot! A kiadvány első röplapja Münchenben készült, jó néhány héttel a forradalom kitörése előtt. Narancs-sárga alapon egy grafika látható, amely a ledőlő, darabjaira hulló Sztálin-szobrot ábrázolja, mintegy előrevetítve a gyűlölt jelkép későbbi sorsát. Az összeomló agyagkolosszus darabjai fejen találják a menekülő Rákosit. A kép alatt Karády Katalin nagy, szerelmes slágerének örök közhelye olvasható – „Hiába menekülsz, hiába futsz, a sorsod elől futni úgysem tudsz! Mert sorsunk nekünk és végzetünk, hogy egymásért szenvedünk...” –, az ábrázolással együtt természetesen egészen más értelmet nyerve.

Az egyik, október 23-án született röplap egy gyászjelentés, amely abban a reményben íródott, hogy a forradalommal végre örökre eltemetik a Rákosi-korszak rettegett normarendszerét. A sok nyelvi leleménnyel megfogalmazott szöveg Szipolyozó János és Hajcsár Mária gyermekének, Norma Jánosnak a temetéséről értesít.

Egy-egy röplapot több szövegváltozattal is terjesztettek: ilyenek többek között a *Szózat* és a *Mi atyánk* különböző parafrázisai. Ez utóbbinak két variációját – több más gúnyvers mellett – Győri László hasonló, bár inkább az irodalomra fókuszáló nagyszerű összeállításában is olvashajuk (*Piros a vér a pesti utcán. Az 1956-os forradalom versei és gúnyiratai*. Magyar Napló, Budapest, 2006.).

Hatásos terjesztési mód volt, amikor a röplapokat sokszorosításuk után megbízható címekre levélben küldték tovább, kérve a címzetteket, hogy ők is másolják le, aztán továbbítsák. Ezen a módon juttatták el sokakhoz például a *Ludas voltál Mátyás satirikus hetilap* több változatát.

A kádári vezetés is tisztában volt vele, hogy a röplap hatékony politikai propagandaeszköz lehet, így az első pillanattól kezdve hangsúlyt helyeztek rá, hogy ilyen módon és kellő számban jussanak el az emberekhez a konzolidációt elősegítő sokszorosított üzenetek. Néhány ilyen, a forradalom leverése után keletkezett kormánypárti röplap is helyet kapott a kötetben. A dokumentumok ötödét feltételezhetően a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány adta ki, néhányat meg az MSZMP egyik budapesti szervezete készített. Ilyenek például a munkástanácsokat lejárató vagy a munka felvételére mozgósító röplapok, illetve a rémhírterjesztőknek gúnyolt embereket ábrázoló rajzok. Ezek a dokumentumok kivitelezésük

ben sokkal professzionálisabbak, mint spontán módon előállított elődeik: látszik rajtuk, hogy nyomdában, nagy példányszámban készültek.

„A 20. század borzalmai, értelmetlensége a satíra, a groteszk és az abszurd eszközeivel írható le a legjobban, miközben a humor – átmeneitileg – fel is szabadítja mesélőjét és hallgatóját” – olvashatjuk Farkasházy Tivadar kedvcsináló előszavában. Anélkül, hogy a fenti bölcs megállapítással vitatkoznék, szükségesnek tartom leszögezni: ezek a hirdetések, csasztuskák, kérdés-feleletek mára jócskán megkoptak, megporosodtak, az új rezsím propagandatermékeit meg egyszerűen szánalmasnak érezhetjük. Mégis fontos, hogy megismerjük őket, hiszen ezek a szarkasztikus rölapok jól érzékelhető módon tükrözik a kor és a benne élő emberek hangulatát. Fontos munkát vehetünk tehát a kezünkbe. Kétségkívül a szerkesztői alaposságot dicséri az annotált névmutató – amely segít a kötetben szereplő személyek azonosításában – és a rövidítés-, valamint az iratjegyzék is. Hiányérzetem főként abból adódik, hogy a kötet csak a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár gyűjteményéből válogatott. A forradalom és szabadságharc folklórja nyilvánvalóan kevésbé dokumentált, de ennél minden bizonnyal több anyag, több dokumentum áll rendelkezésre. Érdemes lenne őket minél előbb felkutatni, összegyűjteni és közzétenni! Mint ahogy tette ezt például Tischler János 2003-ban, amikor bírósági iratok között talált rölapokat publikált *Néphumor 1956. november 4. után* címmel. (*Élet és Irodalom*, 2003. október 24. 3.)

A „*Megy a rendszer, jön a rendszer, majd megbolondul az ember...*” a kezdet nehézségeit magán viselő, de fontos lépések egyike azon az úton, amely 1956 folklórájának, „népköltészeti” emlékeinek feltárásához, megismertetéséhez vezet.

Kőrösi Zsuzsanna

Az 1956-os forradalom nemzetközi sajtója *

A forradalom ötvenedik évfordulóján három olyan kötet is megjelent, amelyek a külföldi újságok reakcióit foglalják össze. Három különböző műfajú, nem egyformán alapos kötettről van szó, amelyek korántsem tö-

* TISCHLER János (szerk.): *Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban. Válogatás.* 1956-os Intézet, Budapest, 2006. 395 p.; ANDERLE Ádám (szerk.): *A magyar forradalom és a hiszán világ, 1956.* SZTE BTK Hispanisztika Tanszék, Szeged, 2007. 173 p.; VLADIMIR POPIN: *1956 a belgrádi és a vajdasági sajtó tükrében.* Fórum Kiadó, Újvidék, 2006. 251 p.